

КРАСИМИР ДЕЛЧЕВ

ФИЛОСОФИЯ НА ИСТОРИЯТА

XVIII–XX ВЕК

ОСНОВНИ ТЕМИ

СЪДЪРЖАНИЕ

1. Темите на Волтер	7
2. Експлициране на Волтеровите теми	12
3. Изелин и неговите основни теми	34
4. Вегелин и неговите теми	37
5. Хердер.....	40
6. Кантовата трансцендентална философия на историята.....	46
7. Несъгласията между Кант и Хердер	57
8. Кантовата тема за „радикалното зло“ и продължението ѝ през XVIII–XX век.....	66
9. Появата и развитието на няколко теми преди и след Хердер	74
10. Темите на трима автори след Кант	96
11. Завоят към философията на историята на културата след Хердер и Кант.....	99
12. Философско-историческите теми в немския класически идеализъм на Шилер	102
13. Фихтевата актуалистка диалектико-идеалистична философия на историята като нов вид спекулативна метафизика на историята от християнско естество.....	110

14. Борбата в историята	141
15. Значението на културата в историята	149
16. Темата за „културната революция“	163
17. Голямата тема за културните цикли и ре-цикли в историята (диагонален преглед).....	178
18. Някои основни теми при Тойнби	199
19. Позитивист ли е Тойнби?.....	213
20. Трансценденталната (реал-идеалистична) философия на историята на Шелинг	221
21. Критика на абстрактността и недостатъчната историчност в разбирането за свободата във философиите на историята на Кант, Фихте и Шелинг	243
22. Хегеловата философия на световната история	258
23. Аисторичността, не-историчността, антиисторичността и постисторичността.....	278
Бележки.....	289

1. ТЕМИТЕ НА ВОЛТЕР

Създателят на термина „Философия на историята“ Волтер, употребил го през 1764 г. в рецензия за труда на Хюм „Съвкупна история на Англия“ едва ли е предполагал, че това ще стане име на философска дисциплина. Той не е влагал в него древногръцки смисъл. В XVIII в. „философи“ са били наричани две групи учени и интелектуалци: а) природоизследователите – физици, химици, астрономи – такива като Галилей, Кеплер, Нютон... Още не е имало разделение между философията, литературата и частните, респ. природни науки; то се случва в XIX в., най-вече след Хегел; б) групата енциклопедисти просветители във Франция. Тези две групи заемали по-свободно отношение към религията и поставяли „разума“ в независима или по-висша позиция от вярата. Макар Нютон да е бил мистик, неговите разбирания за Бог, отъждествяван с „нищото“ или празното пространство, се разминавали с традиционнокристиянските. А „деизмът“ на Волтер, подобно този на Декарт и Лок, ограничавал творческото всемогъщество на Бог до създаването на света. „Чудесата“ отпадат и всичко започва да се обяснява с „природни закони“ и обективни причини, дори волята и афектите на човешката душа. В ход е „дуализъм“ от нов вид още с учението за „двояката истина“ на Авероес (1126–1198): от една страна, истината на Светото Писание като „откровение на Бога“, от друга – научната истина, явяваща се постижение на човешкия разум; учение, което срещаме сетне и при Бейкън. Друг вид дуализъм (между душа и тяло) е очевиден също при Декарт и Лайбниц. Първият прибягва до него като изход от затруднението как да се обясни единството им, а вторият разчита на т.нар. предустановена хармония от Бога, което е вид компромис между религиозния и научния светоглед.

Хюм и Волтер се заемат с критическо пречистване на историята от суеверните обяснения на събитията в нея с преки на-

меси на Бога и свръхестествени чудеса. Стремежът е тя – по подобие на физиката, математиката, астрономията, природните науки – на свой ред да се превърне в наука и опре на разума и естествените причини.

В този контекст Волтер употребява термина „философи на историята“ и „философия на историята“, подразбирайки създаването на критическа история, писана от философи, а не от богослови и придворни ласкатели.

Според него „само на философите подхожда да пишат история“, защото: „Философът не спада към никаква партия, никаква фракция“ (вж. 1, 416). Хюм е пример за това. В очерка си „Философия на историята“ от 1765 г. Волтер я тълкува като деструкция на стария вид историография, която отвежда всичко към божествена намеса в историята. Пример за такъв вид историопис е Босюе, който в своя труд „Дискурс върху всеобщата история“ (1681) обяснява събитията, определящи световната история провиденциалистски, с божие Провидение. За разлика от другите писатели на историята, които се стараят да предложат разкази за чудеса и легенди, истинските философи дават разумно, естествено обяснение. Началата на народите и обществата, смята Волтер, трябва да се търсят в природата. Консултирайки природата, следва да се опитаме да хвърлим слаба светлина и върху сенчестия хаос на Древността. Целта на философското писане на история е – с помощта на здравия човешки разсъдък (*sens commun*) – да се проверят често противоречивите приказни истории на Древността. Според Волтер: „Всичко, което не е в природата [...] изглежда абсурдно, с изключение на това, което касае вярата“ (срв. 1, 417). Волтер не е отхвърлял вярата, а е настоявал тя да се просветли и очисти от суеверия, от наивното вярване в чудеса. Затова той критикува богословското писане и обяснение на историята от типа на Босюе. От което се подразбира, че Волтер не би приел и „За града Божий“ на Августин за „философия на историята“. Това е теология и есхатология на историята, но не и философия, защото не е научно обяснение на историята, опиращо се на природни (естествени) причини и на здравия човешки разсъдък. Религията и богословите са полезни само доколкото учат и възпитават хората в добри нрави, но не като съчинители на абсурдни истории пълни с чудеса. Наистина във фр. 811

от „Мисли“, според подредбата на Бруншвик, Паскал твърди: „Не би било грях да не се вярва в Исус Христос, ако не бяха чудесата му.“ И в следващия фр. 812 той привежда признанието на Августин: „Без чудесата нямаше да бъда християнин.“ Ала тъкмо това обяснява защо Волтер е бил един от най-върлите критици на Паскал преди Ницше. Без съмнение освен от Лок и Хюм философските деистични възгледи на Волтер са повлияни немалко и от тези на виконт Болингбрук (1678–1751), автор на „Писма за изследването и ползата от историята“ (1738), който е смятал, че опитът е достатъчен да достигнем до Бог, ала намирал като либертин (свободомислещ, свободовярващ и със свободни нрави), че свободата на мислене е привилегия само на горните слоеве на народа, докато нисшите народни слоеве са длъжни да се придържат към религията. Като типичен представител на английското свободомислие той е отричал традиционите религиозни вярвания и осмивал библейските митове – както сетне Волтер с текстовете в съставения от него „Философски речник“! Допускането на висша разумна сила, създава света и установила неговите закони (деизма), е необходимо, както и самата религия в нравствен план, за обуздаване на масите, защото, ако не вярват в бог и неговите заповеди, те ще се отдадат на престъпления и порок без никакви угризения на съвестта. Или, както шеговито ще се изрази Волтер в духа на английския виконт, добре е слугите да вярват в бог, за да не крадат и мамят своите господари! Всеки благоразумен господар предпочита да има набожни вместо безбожни лакеи.

Към философското писане на история съгласно Волтер спада и да не се изгубваме в изобилието на подробностите, а да проследяваме преди всичко духа, нравите и обичаите на най-важните народи, за да се даде така една „обща идея“ (*idee generale*) за „нациите, които обитават и опустошават земята“ – терминът „нация“ при Волтер означава все още просто народност, а не „нация“ в съвременното значение на тази дума, идещо от XIX в. след романтиците и избуяването на национализмите вследствие на Наполеоновите завоевателни войни. Волтер е против всички догми и критически непроверени авторитети. След него в духа на критическото Просвещение, което не оставя да важи нито един непроверен

авторитет, а се опитва да обоснове по естествен начин всички исторически явления, излизат и някои други „философски истории“ като Мийо – „Философска история на човека“, Лондон, (1766); абат Ивон: „Философска история на религията“, Лайден (1779); Делиз дьо Сал – „Философска история на примитивния свят“, Париж, (1793); и трите на френски език.

Обобщение

Темите на Волтер са: 1) Критическо обяснение на историческите събития чрез естествени основания и причини, с облягане на разума и здравия разсъдък. 2) Изключване на абсурдните, свръхестествени и суеверни разкази за чудеса и знамения, легенди, измислици, респ. митовете. 3) Проверка на всички авторитети и традиции чрез светлината на разума. 4) Отказ от световната всеобща история характерна за християнството допускащо „божествени намеси“ и Провидение. 5) Надмогване на ограничените политически, военни, придворни и църковни истории и изолираните градски хроники чрез философска история, проследяваща съвкупните исторически промени по епохи (векове) в конкретни отделни велики страни с акцент върху: стопанството, изкуствата, културата, занаятите, техниката, литературата, науките, религия, нрави, политика, право – съвкупно в необходимите и общи тенденции, без загубване в подробности и едностранчива емпирия. Пример за това са философско-историческите трудове на Волтер: „Векът на Луи XIV“; „История на Русия по времето на Петър Велики“; „История на Карл XII“. 6) Критика на предразсъдъците и отхвърляне на вредните сред тях. Полезните да се запазват поради възпитателни и нравствени съображения. 7) Необходимостта на злото, измамата, хитростта, лъжата и страстите в историята, вкл. като благородно зло, лъжа, измама, хитрост и страст. Позволеността на злото и хитростта, когато са справедливи и дават урок на лошите или са употребявани разумно като наказание и с възпитателна цел. Тази тема е подета сетне по новому от Кант с т.нар. радикално зло и от Хегел с хитростта на разума в неговата „Философия на историята“. 8) Ролята на идеите в историята.

Влиянието на Волтер

Тъй като Волтер критически руши теологически-обоснованата универсална история – немалко теолози и християнски автори излизат с контраръкописи срещу неговата „Философия на историята“ (вж. 1, бел. 8, с. 418). Но има и автори, които го доразвиват в още по-дръзка посока. Напр. маркиз дьо Сад – ученик на Волтер, Дидро, Русо и английския сантиментален роман, довежда френското Просвещение със своето безбожие до определен радикализъм и либертинаж, осветлявайки илюзиите и предразсъдъците, касаещи човешките телесност и страсти и тяхната роля в историята. И той като Волтер е автор на философски романи. Но според него не само благородните прояви на зло, насилие, измама и страсти са позволени, а всички, вкл. отрицателните им прояви – щом са израз на естествен порив, вложен от Природата в човека. Предразсъдък е, съгласно маркиза, самото понятие за „престъпление“. И Кант в своя критически метод също е повлиян от Волтер не по-малко, отколкото от Лок, Рид и Хюм, както и в критиката си срещу старата субстанциална метафизика.